

Ольга ДЕМЧУК,

orcid.org/0000-0003-2031-0092

аспірантка кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) *olha.demchuk@oa.edu.ua*

ТОПОС АМЕРИКИ Й ОБРАЗ ІНШОГО В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ МАХНА

У статті за допомогою імагологічного методу досліджено функціонування етнообразів у межах простору США на прикладі поетичних текстів Василя Махна, зосереджено увагу на проблемі національної ідентичності письменника та її впливі на творчість автора. Космополітичне світобачення й відкритість до світу репрезентовано в поезії письменника, основою якої стала поетика нового номадизму, долання кордонів інших країн, розширення світогляду й аксіологічної системи за допомогою мандрів, репрезентація іміджів «свого» й «чужого», або ж «іншого». У науковій студії простежено роль переїзду Василя Махна з України до Америки, мандрівного стилю життя письменника, знайомства з різними географічними, політичними, історичними, культурними середовищами у встановленні етноідентичності автора й відтворенні авто- й гетероіміджів у поетичних текстах письменника. У статті також досліджено особливості імаготворення гетерообразів у межах американської топографії, проаналізовано вплив простору на репрезентацію іміджів «іншого», охарактеризовано локуси США в рецепції Василя Махна.

У роботі доведено, що автор ідентифікує себе українцем. Відповідно образ представників української нації у розвідці марковано як автоімідж («своє»), а образи інших націй – гетероімідж («чуже/інше»). Зазначено, що провідним мотивом американського надтексту постає екзистенційна загубленість, що впливає на сприйняття простору США й образу «іншого» в ньому. У науковій розвідці обґрунтовано, що ліричного героя супроводжує відчуття відчуженості, оскільки на теренах «своєї» країни він уже давно став чужинцем для представників рідної нації, а в координатах гетеропростору ще не почувається «своїм». Засвідчено намагання зжитися з «чужим» і привичаїтися до локусів США, зокрема Нью-Йорку, з метою віднайти власний дім буття.

Окрім американського етнообразу, у науковій студії також проаналізовано представників інших національностей, репрезентованих у тексті, найяскравішими з яких є китайці, мексиканці, євреї. Досліджено декораційні авторські елементи імаготворення, які полягають у використанні яскравих символів, що слугують ідентифікатором різних національностей.

Ключові слова: імагологія, «своє–інше–чуже», простір, етнообраз, ідентичність, безгромадянство.

Olha DEMCHUK,

orcid.org/0000-0003-2031-0092

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language and Literature
National University of Ostroh Academy
(Ostroh, Rivne region, Ukraine) *olha.demchuk@oa.edu.ua*

THE AMERICAN TOPOS AND THE IMAGE OF OTHER IN THE VASYL MAKHNO'S POETRY

The article investigates the functioning of ethno-images within the space of the USA in the poetic texts of Vasyl Makhno with help of imagological method, focusing on the problem of the writer's national identity and its influence on the author's creativity. The cosmopolitan worldview and openness to the world are represented in the poetry of the writer, based on the poetics of a new nomadism, overcoming the borders of other countries, expanding the worldview and axiological system through travels, representing images of «own» and «alien» or «other». The study analyzes the role of Vasyl Makhno's relocation from Ukraine to America, the nomadic lifestyle of the writer, acquaintance with various geographical, political, historical and cultural environments in establishing the author's ethno-identity and reproducing auto- and hetero-images in writer's poetic texts. The article also explores the features of hetero-image formation within the American topography, analyzes the influence of space on the representation of «other» images and characterizes the loci of the USA in the reception of Vasyl Makhno.

The work demonstrates that the author identifies himself as Ukrainian. Accordingly, the image of representatives of the Ukrainian nation in the reconnaissance is marked as auto-image («own»), while images of other nations are hetero-images («alien/other»). It is noted that the leading motif of the American subtext is existential loss, which affects the perception of the space of the USA and the image of «other» within it. The scientific investigation substantiates that the lyrical hero is accompanied by a sense of alienation, as on the territory of «own» country, he has long become a stranger

to representatives of the native nation, and in the coordinates of the heterospace, he still does not feel «his own». Attempts to assimilate with the «other» and to accustom oneself to the loci of the USA, especially New York, are witnessed in order to find one's own home of being.

In addition to the American ethno-image, the scientific study also analyzes representatives of other nationalities represented in the text, the most prominent of which are Chinese, Mexicans and Jews. The article investigates the decorative authorial elements of image formation, which consist of the use of vivid symbols serving as identifiers of different nationalities.

Key words: *imagology, «own–other–alien», space, ethno-image, identity, groundlessness.*

Постановка проблеми. Сучасне літературознавство тяжіє до вивчення проблематики простору як категорії впливу на само- чи етноідентичність людини, аксіологічну систему індивіда, його світоглядні орієнтири. Глобалізаційні тенденції й розвиток мобільності соціуму актуалізують питання взаємодії *свого* й *чужого/іншого*, відкриття й розуміння історичних, географічних, культурних, етнічних тощо кордонів. Актуальності набуває імагологія, котра вивчає відтворення й конструювання етнообразів у текстах. Національні іміджі, з якими автор ідентифікує себе, постають самообразами, або ж автообразами чи автоіміджами, представників інших етносів у тексті маркують гетерообразами або гетероіміджами. Однак межа між ними часто відносна, позаяк гетеро- й автообрази здебільшого невіддільні: вони є відображенням одне одного та побудовані на протиставленнях, де *чуже*, або ж *інше*, репрезентують у світлі *свого*, а *своє* у світлі *чужого* (Лірсен, 2011: 371). Розрізнення категорій етнообразів ускладнюється у випадку міграцій чи перебування автора в стані безgruntяства. У зв'язку з цим у центрі літературознавчих студій опиняються письменники, основою творчості яких стали геопоетичні й імагопоетичні тенденції, пізнання світу за допомогою мандрівок, відкриття *свого* й *чужого*, питання становлення тожсамості, у тому числі й етнічної. До таких авторів зараховуємо й Василя Махна, поета часопростору, творчому стилю якого притаманні «мандри всередині власних поезій» (Рубчак, 2007: 7).

Аналіз досліджень. Науково-методологічною базою цієї розвідки стали праці дослідників проблематики простору, зокрема Кеннета Вайта, Зигмунда Баумана, Гастона Башляра, Марка Оже та інших. Окрім того, серед дослідників, що стали основоположниками теорії й методології імагології можемо виокремити Маріуса-Франсуа Гюяра, Манфреда Беллера, Гюго Дизерінка, Жана-Марі Карре, Джоєпа Лірсена, Данієля Анрі Пажо. Серед вітчизняних дослідників різні аспекти імагології досліджували Юрій Барабаш, Василь Будний, Наталія Горбач, Тетяна Денисова, Мирослава Іванишин, Наталія Кіор, Юлія Ковальчук, Дмитро Наливайко, Ярослав Поліщук, Ірина Пупурс, Вікторія Якимович та інші.

Різні аспекти творчості Василя Махна студіювали Іван Андрусак, Тарас Антипович, Роман Гром'як, Тамара Гундорова, Андрій Дрозда, Олеся Калинюшко, Ігор Котик, Світлана Кочерга, Оксана Луцишина, Ігор Набитович, Йоханан Петровський-Штерн, Марія Ревакович, Богдан Рубчак, Остап Сливинський. Утім, жодна з наукових праць дослідників не зосереджена повністю на вивченні національних іміджів у межах американської топографії в поетичній творчості Василя Махна, що й робить наш доробок **актуальним**.

Мета статті полягає в дослідженні іміджів *чужого/іншого* в координатах простору США, характеристики американських топосів у перцепції Василя Махна, аналізі авторського творення гетерообразів на прикладі поезій письменника.

Із метою дослідження зображення національних іміджів у текстах українського автора провідним методом обрано імагологічний. Також у розвідці використано геопоетичний аналіз, за допомогою якого розглянуто репрезентацію американської топографії. Окрім того, залучено елементи герменевтичного аналізу, порівняльно-типологічного й психологічного методів.

Виклад основного матеріалу. Твори Василя Махна займають чільне місце як в українському літературному процесі, так і в світовому, оскільки його тексти перекладені англійською, німецькою, польською, румунською, чеською мовами тощо. Вражає й жанрова розмаїтість творчого доробку Василя Махна, який характеризується резонансністю й актуальністю. Наприклад, дебютна збірка оповідань автора «Дім у Бейтінг Голлов» (2015) стала Книгою року ВВС – 2015, перший і поки що єдиний роман письменника «Вічний календар» (2019) було номіновано на Книгу року ВВС – 2019, Шевченківську премію – 2021, премію Центральної Європи «Ангелус» 2022 року, відзначено українсько-єврейською літературною премією «Зустріч» 2020 року. Збірки есеїв, зокрема «Околиці та пограниччя» (2019), «Уздовж океану на ровері» (2020), «З голосних та приголосних» (2023), ставали номінантами різноманітних премій, серед яких «Книга року ВВС» чи «Зустріч». Однак лівову частку творчого доробку Василя Махна складають поезії, позаяк автор дебютував

1993 року як поет (збірка «Схима») й відтоді впевнено посів вагоме місце в літературному світі.

Ліричний герой Василя Махна – людина світу, пілігрим, *homo viator*, який перебуває в перманентному пошуку себе, власної ідентичності, дослідженні нових географічних і культурних кордонів *свого* й *чужого*, що суголосно світогляду й мандрівному способу життя самого письменника. Простір США фігурує в текстах Василя Махна не випадково, адже вже з 2000 року письменник проживає в Нью-Йорку. Переїзд із України (рідної Тернопільщини) до Америки став причиною дискусій дослідників щодо національної ідентичності автора й впливу її на перцепцію й зображення етноіміджив у поезії Василя Махна, диференціацію авто- й гетерообразів. Олексій Сінченко стверджує, що «справжнє буття можна верифікувати лише до наявності державної нації» (Сінченко, 2015: 166). Натомість Олеся Калинюшко вважає, що відчуття виникнення безґрунтяства чи екзистенційного бездомів'я не пов'язане виключно зі зміною країни проживання, а радше залежить від самоусвідомлення особистості: «В сучасному мобільному суспільстві людина, яка покинула свою вітчизну, не обов'язково є емігрантом, якщо не перестає ідентифікувати її зі своїм домом...» (Калинюшко, 2016: 131). Дискусійним тут постає означення емігранта, оскільки в твердженнях дослідниці під цю категорію підпадають люди, яким немає куди повертатися через політичне вигнання чи воєнні дії. Однак формально емігрантом називають особу, яка змінила країну в пошуках нового дому. Окрім того, у постколоніальному дискурсі «письменник-емігрант перестає бути лише жертвою вигнання, а й починає сам займати активну позицію як у суспільстві Іншого, так і на власній батьківщині» (Сиваченко, 2013: 289). Отож національна приналежність є, насамперед, категорією метафізичною, складником мікрокосму людини, внаслідок чого авторська (само)етноідентичність залишається домінантною в сприйнятті та репрезентації національних образів у текстах. Тамара Гундорова наголошує, що Василь Махно «свідомо зараховує себе до української літератури, з якою пов'язав себе ще у тернопільський період, і пише українською мовою. Регулярно з'являються його книги в Україні. І це при тому, що Махно двома ногами стоїть на Американському континенті і свідомо культивує свій імідж глобального поета...» (Гундорова, 2019: 3). Питання національної ідентичності автора порушували також Юрій Барабаш, Андрій Дрозда, Світлана Кочерга, Марія Ревакович та інші, але жоден із дослідників не заперечив приналежність автора до українського етносу. Відповідно іміджі українців у

текстах Василя Махна класифікуємо як автообрази, а інші національності – гетерообрази.

Тотожно письменникові ліричний герой у текстах автора здебільшого перебуває в стані загуленості, що супроводжується пошуком власної ідентичності, місця осілості, котре би відчувалося домом. Відчуття бездомів'я пов'язане з відторгненням у середовищі *своїх*, адже там ліричного героя сприймають як чужинця: «– кажуть у Штатах він пафос / – ну тачка бабло прибамбаси / – їсть зелений фалафель / – по фіт йому і на фіт... / – ніколи не був він нашим» (Махно, 2019: 308). Флер відчуженості простягається до американської топографії, яка постає в авторській рецепції позбавленою кисню: «ось дорога – Long Island Rail Road / це повітря мені забиває рот» (Махно, 2019: 373). Простір *чужого*, серед якого опинився індивід, змінивши місце проживання, стає в його сприйнятті «порожнечою – своєрідним антипростором» (Рубчак, 1996: 93), перетворюється в *не-місце* (за Марком Оже). Остап Сливинський наголошує, що образ дороги є «тимчасовою неналежністю до жодного місця, таким коротким перебуванням у кожній точці простору, що воно не дає влитися у цей простір, хоч ненадовго з ним ототожнитися» (Сливинський, 2013: 75). Лейтмотив транзитності відлунує в американському надтексті Василя Махна: «ця країна чужа – вона корабель між двох океанів / до правого борту прилипла рослина нью-йорк» (Махно, 2019: 120). Автор у своїх поезіях прямо називає Америку *чужою*, чим підкреслює атмосферу екзистенційного бездомів'я.

Почуття відчуження впливає й на сприйняття образів *іншого* в межах простору США, оскільки пізнання *чужих* топосів відбувається також за допомогою взаємодії з етносом, який функціює в тих межах. Імідж американця набуває переважно деструктивних, метушливих, байдужих рис: ««Учора – кажу – повертав на Грлілі наліво / й водійка якій мабуть дах від спеки нагріло / на швидкості мчалась услід як шалена хортиця / і з лівого боку черкнула сріблясту обшивку / потрощивши дзеркало бампер відхилену шибку / й ударом погнуло передню ресорну ключицю»» (Махно, 2021: 55). Агресивність у зображенні образу американки є маркером неприйняття *чужого*.

Найчастіше в поезії Василя Махна фігурує нью-йоркський топос, оскільки, за словами Тамари Гундорової, «Махно знає і бачить Нью-Йорк як чужинець. Водночас він, подібно до інших ньюйоркчан <...>, вкорінюється в Нью-Йорк, освоює його локуси та ландшафти, будує свій дім буття» (Гундорова, 2019: 4). Відповідно відтворення топо-

графії США переплетене з інтенціями пізнати її семантику, асимілюватися під рутинну повсякденність гетеропростору, призвичаїтися до чужого: «тутешній ландшафт – мов яструб – в сизій імлі; щоденник слів / укладений за абеткою мови; решта: приготування кави – запис витрат / споглядання пагорбів – і риб-летунів, що голкою часу зшивають дні...» (Махно, 2019: 74). Таким чином, відтворення простору Америки в поетичних текстах Василя Махна набуває дуальних характеристик, внаслідок чого творення гетерообразів побудовано не лише у чорно-білому світлі. Із часом індивід, котрий із певних причин потрапляє в чуже собі середовище, так чи так адаптується під нього з метою побудувати там життя й віднайти домівку не лише як фізичний прихисток, а й метафізичну категорію. Отож конфлікт ліричного героя з простором та етносом змінюється на бажання прийняти *іншого* й себе в координатах побуту *іншого*: «сусід вертається додому з двома псами / вони щасливі як і їх господар / набігались ротвейлери вздовж поля / я прилаштовую для літа світ і столик / й сорти трави для власного городу» (Махно, 2021: 131). Залученість у рутину *іншого*, спостереження за ним дають можливість, хоча й тимчасово, відчутти американський простір *своїм*.

Окрім іміджу американця, у межах топосів США в поезії Василя Махна серед місцевих *Chinatown*s або вуличок Брукліна фігурують також інші етнообрази, оскільки просторам Америки характерна полікультурність, пов'язана з колонізаторським минулим, міграційними й глобалізаційними процесами. Наприклад, іміджі китайців у поезіях Василя Махна зображено як нижчий робочий клас відповідно до соціотипу вихідців із Азії: «жінки які звикли мокнути у болоті рисових полів / стійко переносять неприсмний запах / банок з-під пива і кока-коли / які можна відшукати завжди у великих пластикових / сміттярках» (Махно, 2019: 175). Подібно до азійських мігрантів, як робітничий клас, репрезентовано й мексикан-

ців: «вантажники носять фрукти залежно від попиту й цін / і кавуни смугасті схожі на тигрів з боків / а гарбузи галувинські – на голлівудських дів / вантажники-мексиканці – на олімпійських борців» (Махно, 2019: 93). Утім, автор не вбачає в представниках гілки мігрантів невдах, він радше висловлює розуміння до них, засвідчуючи свою повагу до стійкості китайських жінок чи олімпійської тілобудови мексиканців.

Фантасмагоричних елементів сповнені поезії, які відтворюють світ хасидів у межах американського простору: «хасиди – мов чорна смородина – обліпили гілля синагог / вони виноград арамейський – уманська глина і клей / дратва якою зшиває темні слова юдей» (Махно, 2019: 93). Василь Махно використовує яскраві культурні коди (арамейський виноград, синагоги тощо), які стають ідентифікаторами етносу, під час творення образу євреївства.

Висновки. Отже, простір Америки в поезіях Василя Махна стає метафізичним втіленням стану відчуженості й тимчасової загубленості ліричного героя. Перцепція топографії США впливає на репрезентацію іміджів *іншого*. Відтворення американських образів набуває дуальних характеристик, які коливаються між анархічністю й майже домашнім затишком. Перехід від зображення гетероіміджів американців як деструктивних і метушливих до спокійних мешканців Нью-Йорка, поглинутих власною рутинною, свідчить про намагання прийняти простір *іншого*, зжитися з ним. Окрім того, у межах теренів США Василь Махно відтворює образи не лише американської нації, автор також змальовує іміджі мігрантів, серед яких можемо виділити китайців і мексиканців, а також євреїв.

Проблематика імаготворення Василя Махна заслуговує подальшого вивчення, зокрема на прикладі європейських та азійських поетичних надтекстів, а також – у різножанровій спадщині письменника, яка є концептуально імагологічною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом : вступна стаття. *Махно В. Поет, океан і риба: вибрані вірші (1993–2018)*. Харків : Фоліо, 2019. С. 3–14.
2. Калинюшко О. Мандри як еміграція: літературний персонаж у пошуках самоідентичності (збірка оповідань Василя Махна «Дім у Бейтінг Голлов»). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 127–132.
3. Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. К. : Стило, 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 362–375.
4. Махно В. Одновітрильний дім. Львів : ВСЛ, 2021. 144 с.
5. Махно В. Поет, океан і риба : вибрані вірші (1993–2018). Харків : Фоліо, 2019. 496 с.
6. Рубчак Б. Кам'яні баби чи Світовид? *Світовид*. 1996. № 11 (23). С. 89–100.
7. Рубчак Б. Мандрівник, іноді риба : вступна стаття. *В. Махно. Cornelia Street Café: Нові та вибрані вірші*. К. : Факт, 2007. С. 7–22.

8. Сиваченко Г. Імагологічні інтенції в емігрантологічному дискурсі. *Слово, яке тебе обирає. Збірник на пошану професора В. Моренця*. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 286–294.
9. Сінченко О. «Безгрунтянство» як екзистенціальна проблема в повісті «Без ґрунту» В. Домонтовича й «Еней та життя інших» Юрія Косача. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2015. Вип. 6. С. 159–167.
10. Сливинський О. Інтелектуал, волоцюга, мандрівник. *Критика*. 2013. № 3–4. С. 74–79.

REFERENCES

1. Hundorova T. (2019) *Vasyl Makhno, abo Yak staty amerykanskyim poetom : vstupna stattia*. [Vasyl Makhno, or How to become an American poet]. *Makhno V. Poet, okean i ryba : vybrani virshi (1993–2018) - Makhno V. Poet, ocean and fish : collection of poetry (1993–2018)*. Kharkiv : Folio. 3–14 [in Ukrainian].
2. Kalyniushko O. (2016) *Mandry yak emihratsiia: literaturnyi personazh u poshukakh samoidentychnosti (zbirka opovidan Vasyliia Makhna «Dim u Beiting Hollov»)* [Wanderings as an emigration: literary character in the search of selfidentity (V. Makhno's collected stories «The House in Baiting Hollow»)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii «Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo» - Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Philological sciences. Literary studies.1 (326)*. 127–132 [in Ukrainian].
3. Leerssen J. (2011) *Imaholohiya: istoriya i metod [Imagology: history and method]*. *Literaturna komparatyvistyka - Literary comparative studies*. K. : Stylos, IV, II, 362–375 [in Ukrainian].
4. Makhno V. (2021) *Odnovitrylnyy dim [The One-sail House]*. Lviv : VSL. 144[in Ukrainian].
5. Makhno V. (2019) *Poet, okean i ryba : vybrani virshi (1993–2018) [Poet, Ocean and Fish]*. Kharkiv : Folio. 496 [in Ukrainian].
6. Rubchak B. (1996) *Kam'yani baby chy Svitovydy? [Kurgan stelae or Svitovydy?]*. *Svitovydy - Svitovydy*, 11 (23). 89–100 [in Ukrainian].
7. Rubchak B. (2007) *Mandrivnyk, inodi ryba : vstupna stattia [Traveler, sometimes a fish]*. V. Makhno. *Cornelia Street Café: Novi ta vybrani virshi - V. Makhno. Cornelia Street Café: New and selected poems*. K. : Fakt. 7–22 [in Ukrainian].
8. Syvachenko H. (2013) *Imaholohichni intentsiyi v emihrantolohichnomu dyskursi [Imagological intentions in emigrant discourse]*. *Slovo, yake tebe obyryaye. Zbirnyk na poshanu profesora V. Morentsya - The word that chooses you. Collection in honor of Professor V. Morenets*. K. : Publishing House of Kyiv Mohyla Academy. 286–294 [in Ukrainian].
9. Sinchenko O. (2015) «Bezgruntianstvo» yak ekzystentsialna problema v povisti «Bez ґрунту» V. Domontovycha y «Enei ta zhyttia inshykh» Yuriia Kosacha [«Groundlessness» as an existential problem in the novel «Without ground» by V. Domontovych and «Enei and life of others» by Yuri Kosach]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Filolohichni nauky - Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Philological sciences*, 6. 159–167 [in Ukrainian].
10. Slyvynskyy O. (2013) *Intelektual, volotsyuha, mandrivnyk [An intellectual, a vagabond, a traveler]*. *Krytyka - Critics*, 3–4. 74–79 [in Ukrainian].